

Iseljenici i stara domovina

Mato Mojaš

Iako daleko od svojih i svoje rođene domovine, naši iseljenici nijesu nikada prekidali veze sa svojom rodbinom i svojim najbližim u starom kraju i s narodom kojem pripadaju. Uvijek su se rado sjećali svoje rođene kuće, sela i rod-

nog kraja s duboko usađenim osjećajima ljubavi prema staroj domovini. Ta ljubav dolazila je do izražaja u potpornim, kulturno-prosvjetnim društvima, klubovima, domovima, političkim i zabavnim organizacijama, koje su se osnivale u

svim iseljeničkim naseljima. Preko novina na svom jeziku pratili su život u svojoj rođenoj zemlji, te aktivno sudjelovali i utjecali na događaje, koji su se razvijali.

Ljubav prema svojoj zemlji dolazila je na razne načine do izražaja još u prvim godinama iseljeničke emigracije i iseljeničkog života, a ogleda se u vidu pružanja materijalne, moralne i političke pomoći našim narodima.

Više od jednog stoljeća iseljenici su materijalno pomagali svoje porodice, najbližu rodbinu i prijatelje. Ta obilna i neprocjenjiva pomoć, iako je privatnog karaktera, ipak je predstavljala znatan prilog podizanju općeg blagostanja domovine. Pored ovakve individualne pomoći slijedile su i kolektivne pomoći čitavim selima ili svom rodnom kraju i staroj domovini. U tu svrhu koristile su se lokalne organizacije ili pomoćni odbori. Kada su iseljenici iseljavali iz svojih sela i mjesta u strani svijet živjeli su i radili su u većim ili manjim grupama i stvarajući svoja naselja, osnivali su i svoja društva i organizacije i to prvo potporne, lokalističke. Te prve organizacije i društva nazivali su se imenima naših sela i gradova ili krajeva. Na primjer iseljenici s otoka Oliba okupljeni u New Yorku osnovali su društvo »Olib«. U istom mjestu osnovano je društvo »Ujedinjeni sinovi i kćeri otoka Krka«, Šibenski klub«, a Splitski se okupljaju u društvu »Marjan«. U Aucklandu postojalo je društvo »Lumbarda«, u Chicagu iseljenici iz peljeških sela organizirali su se u društvu »Plješevica«. U tom gradu postojalo je društvo »Sveti Martin pod Okićem« i »Društvo Sinjana.« U San Luisu osnovan je »Bribirski klub«, u San Pedru »Komiški klub«, u Pittsburgu »Društvo Žumberčana«, u Montevideu »Prekomorsko društvo«, a u San Francisku »Hercegovački odbor« i »Lički odbor«, a Dubrovčani se okupljaju u društvu »Sv. Vlaho«.

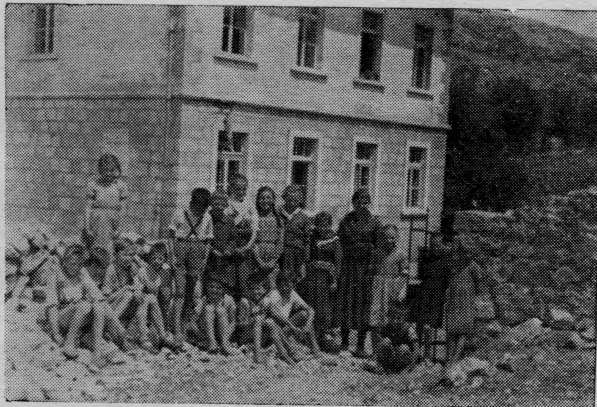
Postojalo je mnogo sličnih društava, odbora, klubova i organizacija, ali iako lokalnog značaja u početku učinili su vrlo mnogo za narod u svome starom kraju, za napredak i razvoj sela i život porodica. Raznovidna pomoć stizala je iz godine u godinu kroz decenije u hrani, odjeći, ljekovima i u raznom materijalu. Ona se odrazila u gradnji cisterni, putova, zdravstvenih stanica, domova, škola, u snabdjevanju bolnica raznim instrumentima, na elektrifikaciji sela, uređenju mjesta i t. d.

Akcije za pomoć našim narodima u domovini dobile su široke razmjere i došle su do najvećeg izražaja u vremenu kada se stara domovina nalazila u težim prilikama i kada su naši narodi preživljavali sudbonosne dane. Za vrijeme borbe naših naroda za oslobođenje od tuđinske vlasti, uvijek su naši iseljenici budno pratili razvoj događaja, te ne samo da su materijalno, moralno i politički pomagali, nego se i dobrovoljno javljali da svojim aktivnim učestvovanjem doprinesu svoj udio u krvi za pomoć svojim narodima od kojih su potekli.

Za vrijeme revolucionarnog pokreta u Hrvatskoj poslije 1900. godine, iseljenici šalju materijalnu pomoć za borbu protiv austrijskog i mađarskog režima i daju moralnu podršku Hrvatsko-srpskoj koaliciji za otvaranje svog programa. Hrvatska narodna (kasnije bratska) zajednica prikuplja priloge od svog članstva i šalje 21.000 dolara za borbu protiv ugnjetavanja i iskorišćavanja Hrvatske. Računajući da će doći do oružane borbe za oslobođenje, iseljenici se masovno dobrovoljno javljaju za učestvovanje u borbi, naročito kad su doprle vijesti o pobuni protiv Austrije u Gorskom Kotaru, Primorju, Zagorju i Podravini 1903. godine. Iseljenički list u Južnoj Americi »Iskra Slavjanske slobode« još koncem

XIX. stoljeća piše o oslobađanju od tuđinskog ropstva i napada austrijsku vlast.

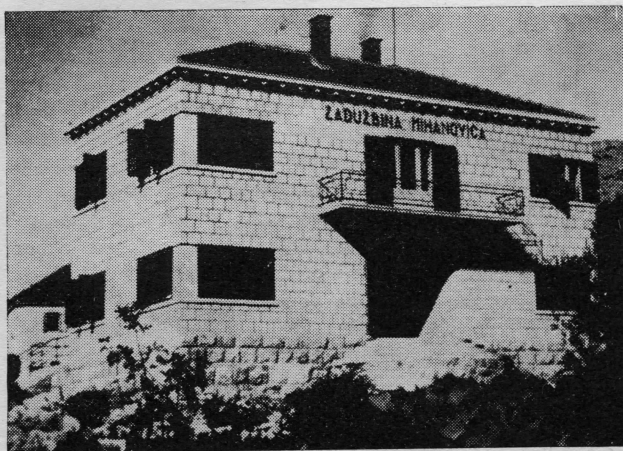
Kad je 1908. godine izvršena aneksija Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske i kada su se zaoštravali odnosi između Austro-Ugarske i Srbije, a u Bosni i Hercegovini vladalo nezadovoljstvo i ogorčenje protiv strane uprave i sile, iseljenici moralno pomažu Srbiju i slavenske narode na području Austro-Ugarske. Ta se pomoć sve više povećavala, a naročito 1911. i 1912. god. kada je u Hrvatskoj došlo do ponovnog jačeg revolucionarnog vrenja. Austro-Ugarska pravi pritisak na Hrvatsku, što izaziva uzrujavanje hrvatskog naroda, a kod omladine oduševljenje za jugoslavenstvo. Omladinac Jukić izvodi atentat na Čuvara kr. komesara za Hrvatsku i Slavoniju. Iseljenici šalju novac za uhapšenog Jukića, šalju priloge Hrvatsko-srpskoj koaliciji, Hrvatskoj seljačkoj stranci, Socijalističkoj stranci i revolucionarnoj omladini. U Sjedinjenim američkim državama osniva se 1912. borbena organizacija Hrvatski savez, koji otvoreno vodi propagandu za oslobođenje Hrvatske od austro-ugarskog ropstva. Te godine Narodna hrvatska zajednica na svojoj konvenciji javno osuđuje austro-ugarski režim i pozdravlja Hrvatsko-srpsku koaliciju u domovini.

Školska zgrada koju su podigli braća Mihanovići u Zaton Dolima - na slici daci šestogodišnje škole

Izbijanjem Balkanskog rata u jesen 1912. u kojem su balkanske države Srbija, Crna Gora, Bugarska i Grčka u sklopu Balkanskog saveza stupile u borbu protiv Turske, u Sjevernoj i Južnoj Americi, kao i u južnoj Africi osnivaju se odbori Srpsko-crnogorskog crvenog križa. U ovim odborima zajedno sa Srbima i Crnogorcima rade Hrvati, Slovenci i Makedonci, koji sakupljaju priloge za pomoć borcima i porodicama. Mnogi dolaze u domovinu i javljaju se u dobrovoljce.

Osjećaji rodoljublja i ljubavi prema staroj domovini sve više dolaze do izražaja, pa se u Prvom svjetskom ratu 1914. do 1918. godine manifestiraju u širokim razmjerima. Iseljenici u svim krajevima svijeta usmjeruju tada sve svoje snage u cilju pomoći svojoj domovini za oslobođenje i ujedinjenje jugoslavenskih naroda. Iseljeničke novine »Hrvatska straža« u Buenos Airesu odmah nakon napada Austro-Ugarske na Srbiju i Crnu Goru, poziva sve Slavene na teritoriju Austro-Ugarske da se dignu na oružani ustanak za oslobođenje. Iseljenici u Oruru (Bolivija) i Antofogasti (Chile) donose odluku u ime Hrvata, Srba i Slovenaca s teritorije Austro-Ugarske, da prekidaju sve veze s Bečom i Peštom i traže ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom. U Ju-

Prosvjetni dom u Dolima podignut iz ostavštine Mihanovića

žnoj Americi, uz pomoć izaslanika jugoslavenske revolucionarne omladine iz domovine dr. Ljuba Leontića, osnovana je u Antofogasti 1916. na velikom narodnom zboru, borbeno organizacija — Jugoslavenska narodna obrana na čelu s Paškom Baburicom i Franom Petrinovićem, koja sa svojim ograncima okuplja sve iseljenike u Chileu, Argentini, Boliviji, Braziliji, Peru i ostalim državama. U Sjevernoj Americi hrvatske, srpske, slovenske i ostale naše iseljeničke organizacije stvaraju jedinstvo i osniva se Jugoslavensko narodno vijeće na čelu s dr. Antonom Biankinijem. U odboru vijeća nalaze se naši najistaknutiji iseljenici: don Niko Gršković, Josip Marohnić — tadašnji predsjednik Hrvatske bratske zajednice, prof. Mihajlo Pupin i drugi. Vijeću je davao punu podršku i veliki naš učenjak Nikola Tesla. Među vođama iseljenika bio je i Paško Baburica, i svi su bili velika podrška i oslonac Jugoslavenskog odbora na čelu s dr. Antonom Trumbićem.

U svim iseljeničkim mjestima održavaju se zborovi i donose rezolucije za raskid s Austro-Ugarskom, a za ujedinjenje južno-slavenskih naroda. Jugoslavenski odbor dobiva stalno moralnu i materijalnu pomoć, koja je iznosila preko dva milijuna dolara, a to mu je omogućilo samostalan rad. Iseljenici razvijaju sve veću borbu protiv Austro-Ugarske i dižu glas protiv Londonskog sporazuma. Vršu sve veći utjecaj na predsjednika SAD Willsona i američke političare i bore se da se raskine nepravedni Londonski ugovor. Šalju se iz svih krajeva svijeta telegrami i predstavke s potpisima hiljada iseljenika kojima su od predsjednika SAD tražili pravedne granice za Jugoslaviju.

Razne akcije za pomoć za ratne svrhe i ustanove sve se više razvijaju, osnivaju se novi borbeni listovi, jačaju se i šire nacionalne organizacije i osniva se dobrovoljačka organizacija pod imenom »Jadranska legija«. Oslobodilački pokreti se šire i na velikim narodnim zborovima: u Antofogasti (Chile) 21. do 23. siječnja 1916. za Južnu Ameriku i 25. listopada iste godine u Pittsburgu (USA) za Sjevernu Ameriku, prekidaju se svi odnosi s Austro-Ugarskom monarhijom i donosi rezolucija o oslobađanju jugoslavenskih naroda od tuđinskog gospodstva, te o ujedinjavanju naših naroda u nezavisnu zajedničku jugoslavensku državu.

Kad je poslije dugog pregovaranja, nastojanja i zalaganja Jugoslavenskog odbora konačno sklopljen sporazum o glavnim načelima sa Srpskom vladom i time određen put jugoslavenske politike za vrijeme rata i poslije rata, jugo-

slavenski iseljenici uzimaju vidnog učešća u oslobodilačkom pokretu. Krfska deklaracija koja je objavljena 7. lipnja 1917. izazivala je veliki odjek kod svih iseljenika i sve organizacije su pozdravile Deklaraciju. Ogranak Jugoslavenske narodne obrane »Dalmacija« u Punta Arenasu (predsjednik dr. Mate Bencur i tajnik Luka Bonačić) uputio je 21. VIII. 1917. pravi Jugoslavenskog narodnog odbora u Valparaisu pismo s ovim riječima: »Mnogo nas veseli, da su se Jugoslavenski odbor i Srpska vlada potpunoma složili u temeljnim principima, koji imaju da vladaju našim narodom, što mora da razveseli sve Jugoslavena, kad vide da će osebine svih triju grana našeg troimenog naroda biti potpunoma respektirane na temelju ravnopravnosti, jedinstva, slobode i demokratizma.«

Jugoslavensko narodno vijeće u USA dana 13. X. 1917. objavljuje preko iseljeničkih novina nakon prihvaćenog izvještaja dr. Hinka Hinkovića — potpisnika Krfske deklaracije — slijedeće: »Prema mišljenju njezinih tvorca, Deklaracija izražuje želju cjelokupnog našega naroda, koliko u Austro-Ugarskoj toliko u Srbiji, Crnoj Gori i u prekomorskim kolonijama, da se sav oslobodi i ujedini u jednu vlastitu državu osnovanu na osnovicama pune ravnopravnosti, slobode i demokracije.«

Naši iseljenici odigrali su zaista historijsku ulogu za oslobodenje i ujedinjenje naših naroda. Moralno i materijalno pomagali su Jugoslavenski odbor i sve narodne akcije. I konačno iseljenici daju prilog u krvi za oslobodenje i ujedinjenje upućujući dobrovoljce na Solunski front, gdje su mnogi dali život za ostvarenje ove velike narodne pobjede.

Nakon rata bilo je mnogo iseljenika koji su se vratili u domovinu. Ali njih kao i ostale razočarala je karadordevičeva Jugoslavija, koja nije ispunila narodne težnje i želje. To razočaranje bolno je djelovalo ne samo među našim narodima u domovini, nego među svim iseljenicima. Većina onih koji su se povratili odlaze natrag u iseljeničtvo i vode

Obnovljeni zvonik u Dubrovniku darežljivošću Paska Baburice

borbu protiv režima velikosrpske politike regenta, kasnije kralja Aleksandra i njegove vlade. Oni su za Jugoslaviju, ali protiv nedemokratskih nenarodnih režima koji vladaju u staroj Jugoslaviji. Zato iseljenici između Prvog i Drugog svjetskog rata materijalno i moralno pomažu napredne pokrete u Jugoslaviji, koji se bore za demokratizaciju zemlje i za bratske i ravnopravne odnose među našim narodima. Politika protunarodnih režima bivala je sve veća, i sve veća fašistička opasnost prijetila je zemlji, ali usporedo s tim sve veća pomoć iseljenika naprednim snagama dolazila je do izražaja. Iseljenici zauzimaju aktivan antifašistički stav i pomažu antifašistike snage u domovini i u svijetu. Za vrijeme španskog rata mnogi odlaze u dobrovoljce, od kojih mnogi daju svoj život u republikanskoj vojsci u borbi protiv međunarodnog fašizma.

Materijalna pomoć iseljenika pokazivala se na razne načine. Iseljeničke organizacije vodile su velike akcije za pomoć Jugoslaviji. Kad je 1921. g. zahvatila suša krajeve naše zemlje, tada su iseljenici predvođeni najvećom svojom organizacijom — Hrvatskom bratskom zajednicom, poslali u zemlju veliku pomoć u namirnicama i novcu. Sličnih akcija bilo je i kasnije, a mnogi iseljenici pomažu svoja rodna sela i mjesta. Tako na primjer iseljenik Vaso Čuhović iz Boke Kotorske podigao je u Risnu bolnicu za koštana oboljenja. Braća Mihanovići iz Dola podigli su u svom rodnom selu dom i proširili školu, u Zaton Dolima podigli školu, a od ostavštine po selima zgradile se cisterne, putovi, te se time stvorili uslovi za napredak sela područja Dola. Ivo Kuljevan iz Lopuda u svom rodnom mjestu podigao je školu, čitaonicu, zgradio obalu, ribarnicu, šetalište i mnogo doprinio razvoju Lopuda kao turističkog centra. Bonačić-Sorgo iz Milne na otoku Braču ostavio je pola milijuna dolara za razvoj svoga rodnog kraja. Darežljivošću Paska Baburice obnovljen je zbornik u Dubrovniku 1929. godine. Moglo bi se navesti mnogo primjera što su naši iseljenici doprinijeli i pomogli svom starom kraju između dva rata, ali nikad u većim razmjerima nije dolazila do izražaja ljubav prema svojoj staroj domovini i narodima naše zemlje kao za vrijeme Narodnooslobodilačke borbe u II. svjetskom ratu. Naši iseljenici bili su oduvijek na liniji demokracije i progresa i zato kad je počeo rat od prvog dana stali su uz Saveznike, a kad su fašistički okupatori 1941. godine napali na Jugoslaviju, budno su pratili događaje i odmah se počeli organizirati na širokoj osnovi za pomoć narodima Jugoslavije. Pomoć je bivala sve veća i veća dok se nije pretvorila u neviđenu široku akciju za pomoć domovini i narodima, koji su se borili za slobodu i svoj opstanak. Na hiljade iseljenika dobrovoljaca javlja se u britansku, kanadsku, australsku i kasnije u američku vojsku. Preko 400 jugoslavenskih pomoraca, koji su poslije kapitulacije Jugoslavije stupili u savezničku vojsku, dalo je svoje živote u borbi protiv fašističkih osvajača. Za opću stvar demokracije i pobjede naprednih snaga u svijetu, naši iseljenici pojačavaju svoj radni elan i prekovremenim radom ističu se radnici u rudnicima i tvornicama davajući svoj udio frontu. Od zajma naših iseljenika u SAD, za američku mornaricu nabavljen je brod pod imenom »Nikola Tesla«.

Kad su među iseljenike doprle vijesti o oružanom ustanku naših naroda pod rukovodstvom KPJ i druga Tita, svi naši iseljenici, bez obzira na političke razlike, pozdravljaju NOB, prate razvitak događaja, oduševljavaju se borbom protiv fašističkih okupatora i daju sve od sebe za pomoć pokretu i borbi. Nikakve spletke kralja Petra i četni-

ka, Pavelića i ustaša, Mačeka i Krnjevića, nijesu mogle za varati i pokolebati naš iseljenički svijet.

Prve vijesti o pobjedama Titovih partizana izazvale su hiljade zborova na kojima se pozdravljala NOB i provodila akcija za pomoć. Osnivaju se mnoge posebne organizacije i odbori, koji su imali specijalne zadatke za sakupljanje pomoći. Hrvatska bratska zajednica osniva Hrvatski pomoćni odbor. Slovenci osnivaju »Slovensko-američki narodni svet« (SANS), koji objedinjuje sve slavenske potporne organizacije za pomoć starom kraju. Osniva se Makedonski odbor i t. d. Rad svih tih odbora i organizacija u SAD objedinjavao je »Američki komitet za pomoć Jugoslaviji«, koji je osnovan 1943. na čelu sa Zlatkom Balokovićem i Luisom Adamičem, a počasni predsjednik odbora bila je supruga predsjednika SAD gđa Eleanor Roosevelt. Iste godine u Južnoj Americi osnovana je slična organizacija »Slobodna Jugoslavija«. Pored nje obnavlja se stara »Jugoslavenska narodna obrana« u Chileu, koja pomaže NOB. U Argentini postoji komisija za koordinaciju pomoći Jugoslaviji, koja je povezala rad svih pomoćnih odbora i komisija. U Australiji osniva se »Centralni odbor pomoći Jugoslaviji«. Pored ovih organizacija osnovano je mnogo raznih odbora za pomoć raznim mjestima i krajevima u Jugoslaviji. U New Zealandu i drugim zemljama, gdje god se nalaze naši iseljenici osnivaju se odbori za pomoć NOB-i.

Sve ove organizacije mnogo su doprinijele u pružanju pomoći Narodnooslobodilačkoj borbi. U vrijeme kad su reakcionarni krugovi nastojali da uspjehe NOB pripišu četnicima, ove organizacije, kao i razna društva i klubovi, objašnjavali su pravi značaj i karakter NOB. One su djelovale općenito na javno mijenje i službene krugove svojih zemalja. Na raznim sastancima i zborovima doneseno je na stotine rezolucija i proglašeno s kojim se tražilo od vlada da priznaju opravdane ciljeve NOB i Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije. Sa svih skupština slale su se rezolucije Roosevelt, Churchilu i drugim političkim vođama, kao i demokratskim organizacijama, tražeći od njih da priznaju NOB i Tita. Naročitu aktivnost u Americi razvio je »Ujedinjeni odbor Amerikanaca jugoslavenskog porijekla« na čelu s Luisom Adamičem i Zlatkom Balokovićem, koji je okupio sve hrvatske, srpske, slovenske, crnogorske i makedonske rodoljubive organizacije. U Kanadi sličnu ulogu odigralo je »Vijeće kanadskih južnih Slavena«, u Australiji i New Zealandu »Savez Jugoslavenskih iseljenika«, u Južnoj Americi »Jugoslavenska narodna obrana« i t. d. Sve u jedinstvenosti, aktivnosti i požrtvovnosti usmjeravao se rad sa starom domovinom. To je omogućilo da su javnost a i službeni krugovi Amerike, Engleske i drugih zapadnih zemalja počeli mijenjati stav prema našoj borbi i konačno odbacili izdajnika Dražu Mihajlovića i priznali Narodnooslobodilačku borbu kojom rukovodi KPJ na čelu s drugom Titom. Osobita živa propaganda razvila se poslije Prvog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije u Bihaću 26. i 27. studenoga 1942. kad je počela prodirati istina o NOB, i nakon Drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu 29. i 30. studenoga 1943. kada su udareni temelji nove Jugoslavije zasnovani na nacionalnoj ravnopravnosti naroda Jugoslavije federativnim uređenjem.

(Nastavit će se)